

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

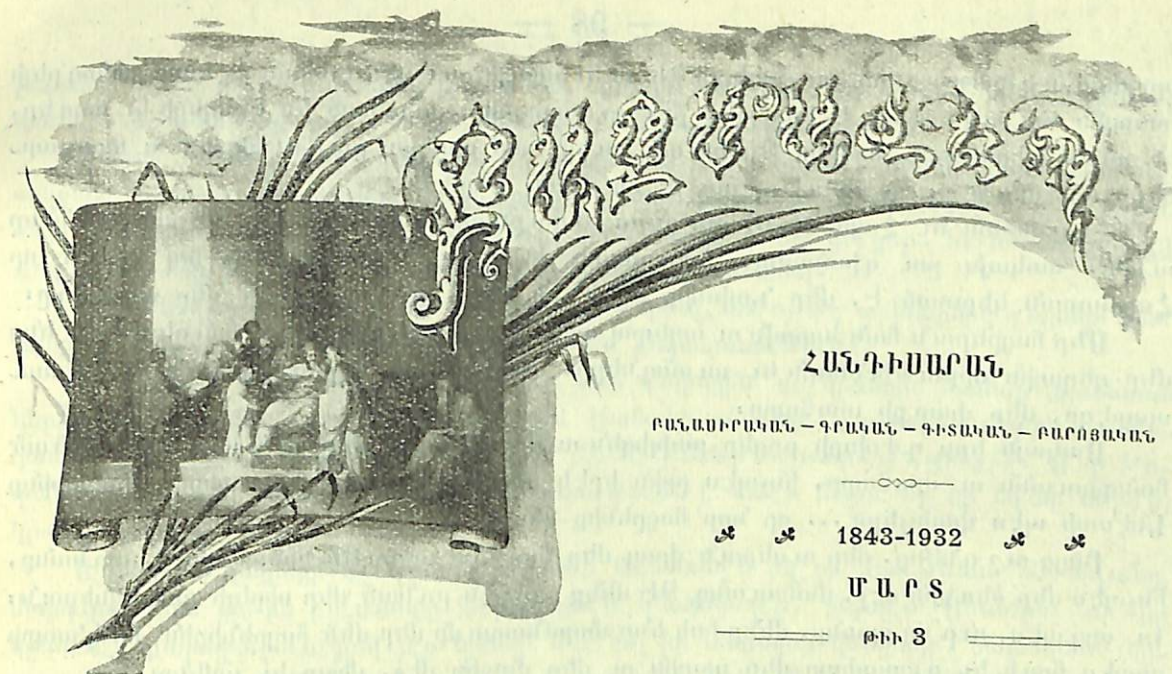
1932 - Մարտ - թիվ 3

ՓԼԶԻԿԵԱՆ Հ. Ե. — Մեր լուսավորչի յոյսերն և անոնց հոգածությունը	97
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
Հ. Ե. Փ. (հր.) — Տաղ խաչելութեան (ի Յարութիւն Վ. Է)	99
» Տաղ Յարութեան	100
ՆԱԶԱԳԵՏԵԱՆ Հ. Գ. — Քրիստոնէական ճար- տարապետութիւն (պատմական հետազո- տութիւններ)	101
ՍԱՅՐԱՍՏԵԱՆ ԱՐՇԱԿ. — Հաթեր և Ուրար- տեանք	113
ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ Ս. — Թանուխի անհետացած հայ զաղութէն նշխարներ	116
ՈՐԵՐԵԱՆ Ռ. — Լորտ Պայրըն	117
Փ. Հ. Ե. — «Le Foyer»-ի տալիստիմբ (Աշտիշատի մասին)	127
ԳՐԱԿԱՆ	
ԵՐԵՄԵԱՆ Հ. Ս. — Սմբատ Բիւրատ	129
ՔԱԶԱՐԵՆՅ ՀՐԱԶ. — Սրբիս հետ (քերթ.)	132
ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ Հ. Վ. — Հայկական ձեռա- գիր (քերթ.)	133
ՍՈՖԵԱՆ ՎԱՀՐԱՄ. — Խորհէ (քերթ.)	133
ՍՐԱՊԵԱՆ ԱՐԱՄԱՅԻՍ. — Տիգրանի տաղ- նապ - Քաղցր մշտութիւն - Գաղանիք (քերթ.)	134
ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ	
ՓԼԶԻԿԵԱՆ Հ. ԵՂԻՍ. — Տաղիկ Եւդեան (Գ. Կառվարենցի)	135
ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ	
ՄՈՒԹԱՅԵԱՆ ԶԱՐԵՀ. — Գեղարուեստի կազ- մաւորումը (Խաւ. Վերածնունդ)	137
ԽԱՐ. — Աւանդակէլ մը Սեւանի վանքին անցեալէն	140
ԳԻՏԱԿԱՆ	
Փ. Հ. Ե. (Թրգ.) — Համալսարանի օրինա- գիրքը	141
ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՅԵՐ	
ԹՈՄԱՃԱՆ Հ. ԹԱԴԵՍ. — Անտիկի բարբառ- ջանք կուսակրօնութեան գէմ	125
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳ	
Հ. Բ. Բ. Մ. — Մ. Նշաբերականէն	144

SOMMAIRE

1932 - Mars - numero 3

<i>Paitchikian P. Elie.</i> — Notre jeunesse et son éducation	97
PHILOLOGIE	
<i>P. P. E.</i> — Ode au Crucifix (du prêtre Haroutiun, 1740-60)	99
» Ode à la Résurrection (d'au- teur inconnu, du XIII siècle?)	100
<i>Nahabédian P. G.</i> — L'Architecture des églises (recherche historique)	101
<i>Safrastian Archag.</i> — Les Hattis et les Ourartiens	113
<i>Dérdérian S.</i> — Quelques mémoires de la Colonie arménienne de Trnova	116
<i>Orperian R.</i> — Lord Byron (étude)	117
<i>P. P. E.</i> — A propos de «Aštışat»	127
LITTERATURE	
<i>Erémian P. S.</i> — Sempad Purad	129
<i>Katcharentz H.</i> — Avec mon cœur (poé- sie)	132
<i>Hovhannessian P. Vahan.</i> — Manu- scrit Arménien (poésie)	133
<i>Sofian Vahram.</i> — Souviens-toi! (poé- sie)	133
<i>Srabionian Aramaïs.</i> — Crise mondia- le - Douce solitude - Secret (poésies)	134
RECENSIONS	
<i>Paitchikian P. Elie.</i> — Guitare Evolien (par G. Garvarentz)	135
BEAUX ARTS	
<i>Moutafian Zareh.</i> — Formation de l'Art. (Renaissance italienne)	137
<i>Réd.</i> — Une légende historique de Sévan	140
SCIENCE	
<i>Paitchikian P. E.</i> — Le Code de Ham- mourabi (version)	141
ACTUALITÉS	
<i>Tomadjian P. Thadée.</i> — A propos du célibat ecclésiastique	125
ECHOS d'ARMÉNIE	
<i>U. G. B. A.</i> — Circulaire de U. G. B. A.	144

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

1843-1932

ՄԱՐՏ

ԹԻՎ 3

ՀԱՏ. Դ. ՌԵԶԱՆՈՅԵ

ՎԵՆԵՏԻԿ Ս. ՂԱԶԱՐ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՄԵՐ ԼԱԽԱԳՈՅՆ ՅՈՅՄԵՐՆ ԵՒ ԱՆՈՆՑ ՀՈԳԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

ԿԸ դառնայ գարուն, կը դառնայ նոր կեանք, նոր ծիլ ու ծաղիկ, ծիծառ ու գե-
փիւռ, բայց կը վերածնին արդեօք մեր յոյսերն ալ կենսալից ու ժպտուն...:

Յոյսեր շատ ունեցանք, հեռաւոր ու աղօտ, կորսուած աստղեր անծայրածիր երկ-
նակամարներու խորքին մէջ, որոնց ի զուր յառեցինք մեր աչքերն անքնիմ: Երկար
մնացինք առկախ անծանօթին հանդէպ, եւ մեր անկումին մէջ միայն անդրադարձանք
մեր հետապնդումը ցնորքներու:

Բայց ունինք մենք իսկական, հարազատ, ափովիչ յոյսեր որ ծաղկին այս գարնան: —

Անշուշտ. վկայ՝ մեր ապրումն իսկ. քանի որ *մեռելներու շիրոհն է միայն որ կը
խուշէ յոյսը — յետին աստուածոշնի:*

Ու որքան ալ վայրաժատին ու չարատանջ, եւ սակայն կ'ապրինք. եւ այդ կենդրուտ
ապրումին ծոցէն նորածնել կը սաւառնին մեր լուսագոյն յոյսերը՝ ՄԵՐ ՍԵՐՈՒՆԴԸ:

Գիտակից մեր ապագային՝ որ այդ սերունդին մէջ կ'ապրի, որքան եւ ինչպէս կը
գուրգուրանք անոր, որքան եւ որպէս կը խնամարկենք: Անա թէ ո՛ր է մեր յոյսը, եւ
ինչ մեր պարտականութիւնը անցողի եւ բացարձակ, որ կը ծանրանայ անհատին եւ
հանրութեան խղճին վրայ:

Անշուշտ գովելի է կամոգին տենչը հանդէպ մեր պաշտելի հայրենիքին, բայց ան
դեռ հեռու է մեզմէ, մինչ ագարակն ու բուրաստանը որ մեզի յանձնուած է մեր Թա-
փառումին, մեր սոստանդական տարուբերումներուն մէջ՝ մեր սերունդն է, այնքան մեզի
մօտ եւ այնքան անտեսուած: Աստուածատունկ դրախտն անգամ անբեր, անպտուղ
էր, երբ դեռ «չէր մարդ որ գործէր գերկիր»: Անա Հայ մշակոյթի մեծագոյն եւ ստի-

ԲԱԶՄ. ՄԱՐՏ 1932

պողական գործը. քանի որ ընկերութեան եւ ազգին ամէնէն էական եւ անտրամադրելի տարրին եւ ոյժին վրայ է խնդիրը. ինչ որ խորապէս ըմբռնած են Եկեղեցի եւ ազգեր, եւ անոր տիրանալու համար թափուած աւելի կամ պակաս բռնուն. հիգերն ու պայքարները անծանօթ ու զանխուլ պէտք չէ որ մնան մեզմէ:

Հայաստան եւ Հայութիւն, անշուշտ երկուքն ալ խոր եւ էական առնչութիւններ ունին. սակայն լաւ գիտնանք, Հայաստան չէ որ հայ շինած է մեզ, այլ հայն է որ Հայաստան կերտած է, մեր Նախնիք երէկ՝ ու մենք այսօր եւ վաղը՝ մեր սերունդը:

Մեր հայրերուն հանձարովն ու աղեղով տիրած ենք այդ երկրին, ու հոն գետեղած ենք մեր ցեղային սրբութիւններն եւ աւանդները. ան է եղած մեր գործունէութեան ասպարէզը, մեր փառքի տաճարը:

Սակայն երբ դժոխքի բոցեր լափիլզեն ու մոխրակոյտի վերածեն մեր սրբագործած հանգրուանն ու տաճարը, ինչպէս ըրին երէկ անոնք որ ըրին, մենք պիտի չվարանինք Ենէասի պէս փախչելու... որ նոր հայրենիք կերտենք:

Բայց ուշ դնենք. մեր ուսերուն վրայ մեր հայրենի սրբութիւնները պիտի բառնանք, ինչպէս մեր ձեռքին մէջ, մանաւանդ թէ մենք ձեռքէն բռնած մեր սիրելի զաւակներուն: Եւ այդպէս, ո՛ր ալ ըլլանք, մենք իսկ ենք մարմնացումը մեր մեծ հայրենիքին, որ կ'ապրի որպէս հոգի եւ գաղափար մեր սրտին ու մեր մտքին մէջ, միշտ եւ ամենուրեք:

Բայց ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ մեր պարտականութիւնը հանդէպ մեր յոյսերուն, մեր սերունդին. մի՞թէ *բօրափերով աշխուս ընտանցական, կրօնական կապանքները* եւ դրոշմերով անոնց հոգւոյն մէջ *աշխարհիկ ոգին* (esprit laïque), ինչպէս կ'ուզէ Պ. Փ. Սասար, *աշխարհիկ դպրոցի ջատագովը* «Յառաջ»-ի մէջ. (Թիւ 1819, Մարտ 4):

Այդ *աշխարհիկ դպրոցը* կը նշանակէ եղեր *ազատ ընտանցական ձգտում, մտքի մշտագործուն ազատորթիւն՝ վերադաս քափօն ձեռնարկութիւններէ, մերժել անցաւոր կրօններուն՝ մնայուն մարդկութիւնը կառավարելու իրաւունքը, եւ թէ այդ կրթութիւնն է որ պիտի բառնայ պատերազմը: Եւ իրականին մէջ աշխարհիկ դպրոցը դեմ չէ եղեր կրօնի եւ Աստուծոյ:*

Ի զուր է դեռ հին ու ժամգանար գէնքեր գործածել մեր կրօնքին կամ Եկեղեցւոյ դէմ. նոր դպրոցն է որ ամէն կապ կտրած Աստուծմէ՝ օրուանս տիեզերական ճգնաժամն ստեղծեց, ու *կարմիր* ու *սեւ* կերպարանքով կը ձգտի կապտել անհատին ձգտումն ալ, ազատութիւնն ալ, ու բոլոր իրաւունքները. կրօնքը այդպիսի եղեռն չէ գործած եւ չի գործեր. մանաւանդ թէ յանուն արդարութեան միշտ պիտի բողոքէ բռնութեան դէմ:

Թողունք որ Պ. Փ. Ս. ի ջատագոված *աշխարհիկ դպրոցը* հակասութեան մէջ է՝ վասն զի ան մէկ կողմէն կը մերժէ զԱստուծո, որով կ'ըլլայ անաստուած, եւ իր այդ անաստուածութիւնը կը դատապարտուի կիսավայրենի ցեղերէն անգամ, թող թէ բոլոր դարերու քաղաքակրթութենէն, որ միշտ եւ ամենուրեք, անխտիր, գերագոյն էակի մը դաւանութիւնն ունեցած է, անոր յատուկ եւ անփոխարինելի քահանայութեամբ, պաշտամունքով եւ զոհերով:

Այդին «իրականին մէջ սակայն, կ'ըսէ, աշխարհիկ դպրոցը դէմ չէ կրօնքի, ո՛ր եւ է Աստուծոյ». ուրեմն կ'ընդունի եւ կամ կը թոյլատրէ նաեւ ստուծութիւնը. քանի որ շատ մը կրօնք ինչպէս շատ մը սկզբունքներ իրարու հակընդդէմ եւ դիմամարտ, չեն կրնար միանգամայն հշմարիտ ըլլալ:

Պիտի հարցնէինք *Քրիստոսական աշխարհիկ դպրոցի* սիրահարին թէ կրնա՞յ ուրանալ որ Պոլեր, Ժոֆրեր ցերմեւանդ կրօնականներ էին եւ Ֆրանսա անոնց սրտին ու բազուկներուն մէջ դրած էր իր հակատագիրը, իր պատիւնն ու կեանքը. եւ այդ կրօնականները գիտցան նուիրուիլ իրենց հայրենիքի դատին, խղճմտօրէն եւ դիւցազնօրէն՝ ինչպէս կը թելադրէր իրենց սուրբ կրօնքը: Այդ պարունը ծանօթ չէ Ֆրանսական սերունդին կրթութեան, ինչպէս բոլոր ժողովուրդին կրօնքին. անհաւատութիւնն ու աշխարհիկ ոգին՝ փրփուրն է հոն ակնառու, սակայն խորապէս եւ իր մեծամասնութեամբ ամէնէն քրիստոնեայ ազգն է ան, *էկեղեցւոյ անդրանիկ զաւակը*:

Երանի՜ թէ մեր ժողովուրդն ալ ըլլար այնքան ազատական, այնքան հաւատացեալ, այնքան հայրենասէր. առանց արցունքի չի կրնար կարգացուիլ նամականին զոր ֆրանսացի մարտիկը արիւնի եւ կրակի մէջէն իր ընտանիքին է հասցուցեր. եւ հոն հայրենիքի քով Աստուծոյ անունն է որ կ'իշխէ գերագոյն պաշտումով:

Այդ նկարագիրն էր որ պիտի հրապուրէր զմեզ, եւ ոչ թէ աշխարհիկ դպրոցը կամ Փարիզի փողոցներուն նորոյթն եւ գարշափոտ ապականութիւնը:

Եւ սակայն մենք հարկ մը չունէինք մեր դպրոցին ու կրօնքին համար Ֆրանսան ներկայացնել որպէս տիպար. Մեսրոպի ու Սահակի անունը, գաղափարականն ու թուրած անմահ գործը աւելի քան հարուած մըն է շանթի՝ *աշխարհիկ դպրոցին*: Ո՛ր թուրեք Լուսաւորչի անունը որ դատապարտութիւնն է ամէն հայու որ կը ձգտի մերժել կրօնքը դպրոցին մէջ:

Աշխարհիկ դպրոցը կը դատապարտուի Պղատոնէն ալ որ բնութեան ու հիւանդ մարդկութեան ցաւին բուժանքը Գերագոյնէն կ'ակնկալէր. ինչպէս Սենեկա, որ իր կցկտուր քարոզներուն քով չէր կրնար ծածկել իր անբարոյ կենցաղը, հարազատ պրտուող ապականած հեծանոս Հռոմին: Նոյն զաւանցանքին մէջ է կրօնամերժ Բենետեմ-Թոյ Քրոչէ, որ իր անիմաստ բնական կրօնքի դրութեամբ աւելի ապականող քան թէ գեղեցկագէտ կը ներկայանայ, ինչպէս կ'ըսէր Պազարճեան, եւ ինչպէս այսօր կը հեզնէ եւ կը քանդէ անոր հակասութիւնները՝ Փափինի:

Համարինք թէ աշխարհիկ դպրոցը յաջողի իր կարծեցեալ կրօնքով սորվեցնել անհատին պարտքն եւ իրաւունքը. բայց ո՛ր են անոր հիմերը, ո՞վ է պաշտպանը օրէնքին եւ արդար վարձահատոյցը: — Դնենք Եկեղեցին դպրոցին քով եւ զԱստուծո անոր մէջ, եւ անա Գերագոյնն ու Յաւիտենականը որ պիտի իշխէ ու ինամէ, ամենագէտ, ամենաբարի եւ ամենակարող՝ որ պիտի տեսնէ, դատէ եւ հատուցանէ բարւոյն բարին, եւ չարին չար:

Եթէ դպրոցը անհատին ազատութիւնը կը տարփողէ, կրօնքը ալ աւելի կը յարգէ զայն իր արդար սահմաններուն մէջ. ու կրօնքը պիտի քարոզէ ամուսնանքներուն հաւատարմութիւն, ճշողքին ու զաւակներուն սէր եւ երախտագիտութիւն, վերջապէս պարտք եւ արդարութիւն եւ տիեզերական սէր՝ կայացած մարդկային համերայրութեան մէջ, որուն վրայ կը ժպտի մի եւ միակ ամենազօր, ամենագեղեցիկ եւ բարի հայրը՝ Աստուծո: Եւ Աստուծո պիտի ժպտի մեր դպրոցին մէջ ալ, մեր սերունդին այսօր եւ վաղը եւ յաւիտեան:

Հ. ԵՂՅԱ ՓԵՏԻՎԵԱՆ

ՏԱՂ ԽԱՉԵԼՈՒԹԵԱՆ՝

(Ի ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ)

Յիսուս որդի իմ միածին	Ի Տիրեղեայ ծովուն այլ էր, աւաղ, այլ էր
Որ բեւեռեալ կաս ի խաչին, աւաղ՞,	Ջի ի վերայ ջուրցըն քայլէր քայլէր քայլէր
Տեսիլ քոյին սուրբ երեսին	Րոտեալ մահու խաչելութեան
Ի լերինըն թաքոր այլ էր, աւաղ՞, այլ էր	Թառամեցար վարդի մմամ, աւաղ,
Ջի քամ ըզլոյս պայծառ փայլէր փայլէր փայլէր	Տեսիլ քոյին ի ծընընդեան
Ազգիս որդեակ ամենօրհմեայ	Ի թիթղեհէմ այրին այլ էր, աւաղ, այլ էր
Ջրեզ աւետեօք հմ հս ծնեալ, աւաղ,	Միմչ թագուհիս քիւ ըզմայլէր մայլէր մայլէր
Տեսիլ ոտից քոց բեւեռեալ	Ողկուզամմամ կախեալ յորթոյ

